

Beszélgetések Bárdos Lajossal¹ **(6/1.)**

SZOKOLAY SÁNDOR
A SZOLGÁLATTEVŐ
(Előszó helyett)

A szívárvány összes színeiben tündöklő élet volt az övé. Vallomástevőbb életet aligha láthat az ember, különösen e kihűlni látszó századvégen. Jelentős szellemi nagyság, aki korszakos jelenségekre figyelt, melyekkel összenőtt, összefonódott. Nagy kortársaival nem boronálható össze, de tőlük nem is választható el. Külsőségek nélkül, a nemzet napszámosaként tette a dolgát, szolgálattevő küldetését szerény méltósággal, tennivalóit rendíthetetlen szorgossággal és kiapadhatatlan erővel vitte véghez. Belső hittől parázsló élete szinte észrevétlenül vált hiányaink pótlójává, a hézagok kitöltőjévé; és iskolamesterré, iskolateremtővé is, aki tudta kézenfogva vezetni akár a legkisebbeket. Bibliai kifejezéssel élve, „hű volt a kevésben is” – s épp ez tette nemzetnevelő óriássá. A történelemben kevés nagy egyéniség van, aki művéért életével is szavatol. Ettől vált Bárdos Lajos művészi nagyságán messze túl példaképünké.

¹ Máttyás János interjú-sorozata, benne Szokolay Sándor „előszavával” az Ikon Kiadó gondozásában 1996-ban jelent meg.

Hihetetlen energiával vállalta az új magyar zenekultúra útjának kikövezését, de közben nem adta fel önmagát – és maradék energiája népmesei fokon megsokszorozódott. Kórusműveinek rendkívüli népszerűsége bizonyítja, hogy zeneszerzői munkássága nem csak alkotói tett volt, de pedagógiai remekelés is. Művészete nem tündökölni akart, sokkal inkább használni. Kodály, s különösen Bartók karművészetének magaslatai nem voltak könnyen megközelíthetők: a magaslatokhoz Bárdos kórusiskolája szerpentint épített. E hézagpótló alkotói magatartás a kóruskultúra felemelkedését és az új zene terjesztését egyszerre szolgálta. Életének minden cselekvő mozzanatával népünk rég ismert hiányosságait próbálta javítani. A nemzet irháján keletkezett felseken szerény „foltozó-mesterként” is buzgón dolgozott, mert semmi sem tartott méltóságán alulinak. Egész munkássága a művészi alázat legnagyobb mélységeit, legszebb csúcsait mutatja.

Kodály nyilván tudta, hogy programjára egy emberi élet kevés. Ezért tágította ki az időt, munkatársainak alkotóéveit összeadván, megrakván szerüket alaposan. Akik e terhelést nehezebben győzték, azok fokozatosan feladták személyes életprogramjukat, szent áldozattá válva a nemzet oltárán. Bárdos Lajos győzte az alkalmazott élet mellett az önmegvalósítást is.

Összetett, sokrétű, több szakmával bíró nagyság volt: zeneszerző, tudós, nevelő, karnagy, tantárgyak létrehozója, művek mélyébe hatoló elemző, élesszemű látnok, szervező, mozgósító „Szentlélek!” Épp ebből következik, hogy még messze nem mérhető fel a teljes Bárdos-életmű jelentősége. Életprogramja a nagy elődök csúcseredményeit is közelíteni tudta egymáshoz. A magyar zenetörténet nagy értékeit, nyereségeit: Liszt, Bartók és Kodály zenei szentháromságának eredményeit tanulmányai teszik a jövő közkincsévé. Zenetörténeti, stílustörténeti kontinuitást kapunk Bárdostól; Liszt-tanulmányai Bartókhoz is adnak kulcsot, „modális harmóniái” pedig a múltból és jövőbe világító lámpásként az avantgarde-nál jóval jellemzőbb korszerűséget, a polimodalitást helyezik a figyelem középpontjába. Méltán írta Bartha Dénes professzor: „Ha ezeket a tanulmányokat történetesen nem magyarul és nem nálunk, hanem mondjuk, angol nyelvterületen, angolul írta volna, bizvást mondhatom, évek óta kiadók sora ostromolná őt írásokért és könyvekért.”

E könyv Bárdost saját vallomásain keresztül hozza közelebb hozzánk. Amit az idő elrabol a jövőtől: kisugárzó egyéniségének közvetlenségét, gondolatszövésének erejét és biztonságát, azt a minél teljesebb publikáció visszaadhatja, vagy legalább segíthet megőrizni. Szükségünk van rá!

BESZÉLGETÉSEK BÁRDOS LAJOSSAL

I.

– *Hogyan kezdődött?*

– Az első zenei benyomásokat áldott emlékű édesanyámnak köszönhetem: zongorázgatott, amikor tehetett. Különösen szerette Chopint... Tízéves voltam, első gimnazista, amikor rászorított a hegedűtanulásra. Minden elképzelhető kifogást kitaláltam: „elszakadt az é-húr –, fáj az ujjam, elromlott a vonó” – jobban szerettem volna addig is rabló-pandúrt játszani! Jó anyám kedves szívóssággal mégis ragaszkodott a napi egy óra gyakorláshoz. A muzsikálás ízét akkor kezdtem megérezni, amikor – jónéhány év után – érdekesebb darabokhoz is hozzájutottam. A döntő fordulat 17 éves koromban történt. Az egyik órán hegedűtanárom, Keltsha Nándor azzal állt elő, hogy vasárnap kvartettezni kell mennem, mert a második hegedűt játszó bácsi, az illető társaságban, beteg lett. Megrémültem: hogyan? Mit fogok én ott csinálni? Gyorsan átvettük két Haydn-kvartett második hegedűszólamát. Aztán, amikor vasárnap összeültünk, és megszólalt a négy hangszer együttese, feltárult előttem a zenei mennyország... Brácsázni is hamarosan megtanultam, mert olykor előfordult, hogy a mélyhegedűs hiányzott.

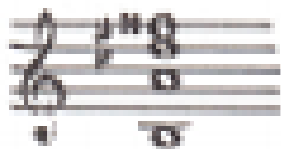
1917 őszén azonban jött a katonaság – s én a háború végéig kimaradtam a zenéből. Az összeomlás idején, 1918 novemberében a Műegyetemre volt a legkönnyebb beiratkozni; meg is tettem, hogy mielőbb leszerelhessek. Régi családi hagyomány, meg a magam érdeklődése is vonzott oda, szerettem a matematikát. Ám a csonka tanév alatt egyre inkább éreztem: nem ez való nekem. Kamarazene-társaságokba, zenekari hangversenyekre jártam, és év végére döntöttem: muzsikus leszek. Jó szüleim persze kétségbe estek: de miből fogsz megélni?! – 1919 őszén jelentkeztem felvételre a Zeneakadémián, hónom alatt a brácsával. A professzori kar azonban lehűtött: mélyhegedű-szak nincs az akadémián. Mondom: miért? a brácsa nem hangszer? Fagyos hallgatás – de megengedték, hogy valamit mégis eljátsszak. Nagy könnyelműen Kodály első kvartettjének brácsaszólamába fogtam. A tisztos tanár urak fanyar arccal hallgatták egy darabig, majd újból leszögezték ilyen tanszak nincs. Letörten elkullogtam és akkor érlelődött meg bennem, hogy jövőre a zeneszerzés-tanszakra fogok jelentkezni.

– *Korábban nem gondolt rá, hogy komponáljon?*

– Nem. Bár 9 éves koromban „szereztem” egy „Sakk-matt győzelmi indulót”. Szüleim néha sakkoztak velem, és olykor győzni is engedtek. Ekkor füttyölgettem azt a négy ütemes diadalzenét...

– *Akkor mégis, hogy jutott eszébe, hogy zeneszerzésre jelentkezzen?*

– A karmesterség érdekelt. De mert ilyen tanszak sem volt, ehhez a zeneszerzés elvégzése után lehetett akkoriban hozzájutni. Közben jött egy „üres” év 1919–1920, amikor sehova sem tartoztam – csak éltem a szüleim nyakán, készülve a következő őszi felvételre. Sok kamarazene, sok hangversenyhallgatás – és egyszer: „találkozás” Debussyvel! (Az Egy faun délutánját hallottam...) Az egészhangú skála akkoriban valami varázslatos új, „holdbéli” újdonság volt. Ki is dolgoztam egy 16 oldalas hegedűiskolát, ujjgyakorlatokkal az egészhangú skálára. 1920 őszén aztán jelentkeztem a zeneszerzői felvételre. A bizottság elnöke Koessler professzor volt. Nagy balgán a „Kutya, kutya tarkát” harmonizáltam meg, úgy, hogy a dallam C-dúrban szólt, a kíséret meg csupa fekete billentyűn. A bizottság viszolyogva hallgatta. Éreztem a csődöt. De aztán jött a halláspróba. Antalffy-Dezső orgonaművész, az elmélet tanára odaült a zongorához és leütötte ezt az akkordot:

– Zongorázni nem tudtam, összhangzattant addig nem tanultam, persze hogy nem ismertem fel nyomban. Csak annyit mondtam: ez beleillik az egészhangú skálába. Ez már tetszett! akkor felbontva újból eljátszotta a professzor, mondván, ha az alsó hang H, mi a többi? Mondom: á, disz, és – óriási szerencsémre nem azt mondtam, hogy g, hanem – físzisz. „Jó, rendben van!” – mondta ő derűs arccal. Bekerültem a zeneszerzés-tanszakra!

– *Azonnal Kodály osztályába?*

– Nem, akkor még Kodály nem tanított. 1919-ben tagja volt a Zenei Direktóriumnak, emiatt még szilencium alatt állt. Első professzorom Siklós Albert volt, nagyműveltségű muzikus és kiváló pedagógus. Az első évben a hagyományos összhangzattant kellett megtanulni – ez az ő keze alatt ment is. Hálás vagyok neki a szilárd alapok lerakásáért. A következő év, 1921 őszén aztán

visszaengedték Kodályt. Ő akkor kezdett zeneszerzést tanítani. Osztályunkat kettéosztották és én – ki tudja, hányadik jótette sorsomnak – hozzá kerültem. Négy feledhetetlen év... Kodály nagyon keveset beszélt, mégis nagyon sokra megtanított. Hogy hogyan? utólag próbáltuk elemezgetni.

Bármilyen stílusban vihettük dolgozatainkat, elfogadta. Éppoly türelemmel hallgatta végig azt, aki a legszelídebb, múlt századbeli, kispolgári német muzsikát hozta, mint aki nagy merészen kísérletezett, s nyolc-tíz egymás melletti billentyűt ütögetett le egyszerre. Tudtunk olyan zeneszerzéstanárról, aki ilyeneket mondott a növendékeinek: kérem, nekem itt a G helyett jobban tetszene egy Gisz. De mit jelent az, hogy neki jobban tetszene”? –, ha egyszer a szerzőjének másként tetszik! Kodály nem beszélt egyes szám első személyben, a négy év alatt egyszer sem mondta ki azt a szót, hogy „én”. Csak a dolgot, a tárgy érdekelte, nem mondott diktátori bírálatokat. A tanácsai ilyenek voltak: „Gondoljon csak utána; maga megcsinálja még jobban is!” –, vagy: „ez a Coda nem túl rövid-e?” Gyakran egymással bíráltatta el a dolgozatainkat. Valaki eljátszotta a darabját, ő pedig megkérdezte: „na mit szólnak hozzá?”, és ő legfeljebb rábólintott. Megtanultunk figyelni, koncentrálni, magunkat ellenőrizni. Megtanultunk a magunk lábán járni.

Ebben az időben érlelődött meg bennem, hogy zeneszerző leszek. A hangszeres kamarazene bővületében éltem: a kvartettezés volt a zenei otthonom, zongoradarabokat, dalokat komponáltam. Álmomban sem gondoltam, hogy a vokális zene lesz a fő területem.

– *Énekes-lineáris zenei fogalmazásmódja tehát később alakult ki?*

– Később. Bár azt hiszem, Kodály volt az, aki a zeneszerzés-tanításban a világon elsőként tanított Palestrina-stílust is. Csináltunk vokális ellenpontgyakorlatokat, leckeszerűen; de akkor nem sejtettem, hogy ez később kamatozni fog. Ugyan a kamarazene is nevel szólamszerű gondolkodásra, mégis ezt csak a nagyon gyakorlatlan karénekesekkel való foglalkozás alakította ki bennem igazán.

1925-ben zeneszerzői záróvizsgánk sajtóbotrányt kavart: Kodályt megvádolták, hogy megmérgezi” az ifjúságot, bennünket. Vizsgadarabom vonónégyes volt, lesújtó kritikát kapott az is, mert olykor „több szomszédos hang szólt benne egymás mellett”. Akkor írta Kodály azt a ragyogó válasz cikket, amiből ma is emlékszem egy csodálatos mondatra: „Talán nincs köztük új

utakra vezető lángész, de a csillagos ég is homályos volna, ha csak az elsőrendű csillagok világítanak meg.”

– *Hogyan orientálódott ezekben az években Tanár Úr a zeneszerzési áramlatok közt? Debussy mellett mik voltak a nagy élmények, hatások?*

– Az újabb, nemzetközi termésből akkor nagyon kevés jutott el ide. Közel voltunk az első világháború végéhez: határzárlat, feszültségek... Nem épült ki még nem a nemzetközi zeneforgalom sem a hangversenyélet, sem a kottakereskedelem terén. A rádió pedig még nem jött komolyan számításba. Hallottunk ugyan olyan neveket, mint Hindemith, Schönberg, de a műveikből semmit. Akárcsak a második nagy háború után. Hozzájutottam egyszer néhány kispartitúrához Schönbergtől. Érdekes volt, de nem tudott úgy átmelegíteni, mint később Stravinsky. (Őtöle a négy év alatt egyetlen kompozíciót hallhattunk: lelkesedtünk érte, de persze nemzetközi áttekintésünk nem volt.)

Viszont itt volt számunkra Bartók és Kodály. Az ő lángjuk olyan óriási fénnel töltötte el látóhatárunkat, hogy amellet nemigen figyelhettünk másfelé is. Később aztán sokan és joggal róhatták fel nekünk, hogy az a nemzedék túlzottan hazaközpontú lett; de ez akkor szükségszerű történelmi frázis volt.

– *Hogyan ismerkedett meg azzal a dalkinccsel, amit Bartók magyar parasztdalnak nevezett, s milyen hatást tett ez akkoriban Tanár Úrra?*

– Katonakoromban, de csak a morzsáival. Dalolgattunk, a felsöpört pápai utcától kezdve a Snájder Fáni szoknyájáig az akkor közismert nótákat. Csak évek múltán ébredtem tudatára annak, hogy a sokféle közül miért énekeltük legszívesebben azt, hogy

$\text{♩} = 90$

Lá - tod - e babám, lá - tod - e babám amott azt a nagy he - gyet?

Míg azt lá - tod, míg azt lá - tod, én a ti - ed nem le - szek.

Azt a hegyet a zseb - ken - dóm - nek a négy sar - ká - ban is el - hor - dom.

Mé - gis az enyém, mé - gis az enyém leszel, é - des ga lam - bom!

meg néhány hasonlót. Valahogy ösztönösen megéreztek, hogy ezek „másféle” igazi dallamok... A zeneakadémiai évek alatt vált tudatossá bennem – illetve

bennünk, Ádám Jenővel, Kerényi Györggyel, Kertész Gyulával, Seiber Mátyással egyetemben, hogy mi is az a magyar népdal. Valami nagyon tiszta, friss levegő volt... Szívmelengető élmény. Mesterünk, Kodály Zoltán nekünk adta ki korrigálásra az első nevezetes gyűjteményt, a Bartókkal együtt szerkesztett 150 erdélyi népdal kefelevonatait. Innen ismertünk meg olyan csuda-dallamokat, mint ez a gyergyószentmiklósi ének:

Ettől fogva arra készültünk, hogy terjesszük, közkinccsé tegyük ezeket. Az első főiskolai év adta meg a lendületet hozzá, hogy cserkész-rajvezetőként a Kunsági fi és a Jó lovas katona dalát tanítsam a rám bízott fiataloknak. 1921 nyarán volt az első népdalos táborozásunk a feledhetetlen bakonybéli erdőszélen... Az első népdalos zsebkönyvecske, a 101 magyar népdal így született meg; Kodály zenetörténeti jelentőségű előszót írt hozzá. (Szabolcsi Bence szerint ez a füzetke honosította meg a népdaléneklést a városi fiatalság körében.) Egész sorozat követte ezt: Kerényi György Madárka című gyűjteménye és sok más; kettőt közülük magam szerkesztettem. Igen nagy példányszámban, számos kiadásban terjedtek el.

– *Visszatérve az elindulás éveire...*

– Elvégeztük hát a zeneakadémiát, de ki gondolt akkoriban arra, hogy a fiatal diplomásnak állást is szerezzen? Kottamásolást vállaltam, sokáig nem bírtam. Aztán moziban hegedültem – még néma volt a film –, ezt sem bírtam három napnál tovább. (A napi négy előadás naponta nyolc órai hegedülést jelentett.) Akkoriban szólt volt akadémiai osztálytársam, Kertész Gyula, hogy üresedőben van egy kis budai templomi énekkar karvezetői posztja, vállaljam el. Ódzkodtam tőle – mit kezdjek én ott? De öt teljes hétig szívósan kapacitált, míg végül szinte karonfogva vonszolt oda egy próbára. Éppen Palestrina Missa brevisét próbálták... Olyan nagy, újabb élmény volt, mint kilenc év előtt az első Haydn-kvartett. Ottragadtam. Nagyon szerény képességű kis társaság volt, egyetlen szoprán-énekes tudott csak kottát olvasni Amíg a fiúkat tanítottam, a lányok horgoltak, ha a lányok énekeltek, a fiúk kártyáztak. De lassan-lassan mégis

összekomolyodtunk. Csak a repertoárral volt baj: a végzett zeneszerző igényének megfelelő kotta igen-igen kevés akadt, Kétfélet tehettem: a Zeneakadémia könyvtárában böngésztem jó, mégis a mégis könnyű karművek után (így fedeztem fel a gyakorlat számára, azt hiszem, hazánkban elsőnek, Josquint is), – másfelől magam komponáltam műveket kórusom részére. Eleinte persze minél „vadabbakat”. Aztán, amikor a próbákon kiderült, hogy az illető szólam képtelen megbirkózni a leírt kottákkal, jött az állandó retusálás. Itt tanultam bele abba, mi az énekszerű. Hiszen addig hangszeren nem voltak problémák. A kottaanyaggal nem volt nehézség: lemásoltam vegytintával, másnap elvittem a könyvmdába – negyednap megvolt a hatvan szólampéldányom.

– *Zenepedagógiával mikor és hogyan kezdett el foglalkozni?*

– A karvezetéssel egyidőben cseppentem bele abba is. 1925 őszén régi iskolámban, az Attila utcai gimnáziumban megüresedett az énektanári állás. Odakerültem. A két alsó osztályban (10-12 éves fiúk számára) volt heti 2-2 órámm és heti két karének. Óradíjas, nagyon szerényen dotált munka volt ez, mégis jelentett valami fogódzót. Akkoriban nem voltak olyan énektankönyvek, mint ma. Nem volt azokban egy szál magyar népdal, egyetlen Bach- vagy Schubert-dallam sem. Csupa tandal, nem is használtam őket. Hallás után tanítottam népdalt, kánont, ezt-azt, a lehetőségek szerint. Igazgatóm kezdetben felajánlotta, hogy – a régebbi szokás szerint – „fegyelmező tanárt” küld az óráimra, lévén az ének nem osztályozós tárgy... Elhárítottam, mert igen jól megértettük egymást a fiúkkal. Pedig a régi, magam-végezte gimnázium semmi zenei élménnyel nem ajándékozott meg. Körülbelül így folytak le azok az 1910-es évekbeli énekórák: „No Gabonás, mondd el a tóra C-dúr skálát!” Gabonás némi sűgások után, természetesen” prózában – „Cé, dé, é, ef, gé, á, há, i, jé, ká... „Elég, elég, Gabonás!” – kiált fel a tanár úr és összecsapva az osztálykönyvet, már megy is le a sarki sörözőbe...

Egyébként kisdíákjaim lassan komoly énekeseimmé váltak, köztük például Jámbor László is, Operaházunk későbbi nagy értéke. Felnővén, a leglelkesebbek átjöttek az énekkaromba, a Cecília-Kórusba. Így a kétféle munkám hasznosan egészítette ki egymást.

(folytatjuk)